

De Nederlandse vogelfamilies

Aflevering 17 – Overige vogelsoorten, deel 2 – Spreeuwen-Kraanvogels

Marcel Boer

Inleiding

In de voorgaande afleveringen van deze artikelserie 'De Nederlandse Vogelfamilies' werden steeds families beschreven waarvan er meer leden van die familie in Nederland voorkomen. In het vorige nummer, *het Vogeljaar* 68(2), werd een begin gemaakt met de beschrijving van een categorie 'overige vogelsoorten'. Daaronder werden vogels beschreven waarvan er maar één lid van de desbetreffende familie in Nederland voorkomt. In deze aflevering – de laatste aflevering van deze reeks – komen de resterende soorten uit de categorie overige soorten aan de orde.

Spreeuwen *Sturnidae*

Spreeuwen zijn compacte middelgrote zangvogels met korte stevige poten en een spitse snavel. Zij zijn nauw verwant aan wielewalen. Het zijn alleseters. Buiten het broedseizoen zijn ze vaak te zien in grote zwermen. In heel Europa komt vrijwel uitsluitend de gewone Spreeuw voor. Uitzonderingen zijn Spanje en Portugal. Van de Roze Spreeuw *Pastor roseus*, die rond de Zwarte Zee voorkomt, worden jaarlijks enkele juveniele vogels op de Waddeneilanden waargenomen. Ze zijn niet roze maar lijken het meeste op een bleke gewone Spreeuw en zijn herkenbaar aan de gele snavel die aan de bovenzijde gekromd is.

De Zwarte Spreeuw *Sturnus unicolor* komt vooral voor in Spanje en Portugal. De Trisrams Spreeuw *Onychognathus tristramii* komt voor in Klein-Azië.

Spreeuw *Sturnus vulgaris*

De Spreeuw is een middelgrote zangvogel. In de zomer heeft hij een schitterend donker licht gespikkeld groen/purper glanzend verenpak, een gele spitse snavel en een korte staart. De Spreeuw krijgt zijn zomerkleed zonder een tweede keer te hoeven ruilen. In de nazomer (juli en augustus) hebben ze nieuwe veren gekregen. Die zijn hetzelfde als die van hun zomerkleed, behalve dan dat er op ieder veertje een bruin topje zit. Tijdens de winter slijten die topjes eraf door het vliegen, het zonlicht en door beschadigingen. Het gevolg is dat tegen de lente de kleuren verschijnen. Die prachtige metaalkleuren van de voorjaarsspreeuw zijn dus gewoon sleetse veren. In het voorjaar heeft het mannetje minder witte en kleinere vlekken en een diepere groene en blauwe glans dan het vrouwtje. Het vrouwtje

is in alle kleden van de man te onderscheiden door een lichte ring in de iris en de lichtroze snavelbasis. Het mannetje bezit een geheel donkere iris en een lichtblauwe snavelbasis. Juveniele exemplaren zijn vaalbruin en zij hebben een witte keel. Spreeuwen lopen veel en met schokkende, energieke bewegingen. Ze zijn monter, twist- en babbelziek. Hun vlucht is snel en iets golvend.

De zang is een mengeling van heldere fluittonen, gezellig gekwetter en klokkende geluiden. Meestal zingt een Spreeuw vanaf een hoge zitplaats en klappert vaak met de vleugels. Dikwijls vlechten ze daar verrassend goede imitaties van andere vogels doorheen, bijvoorbeeld van Wulp of Kievit. Op treinstations bootsen ze volmaakt het sissen van dichtschuivende portieren van treinen na. De Spreeuw beschikt over twee stembanden (syrinxen). Die stellen hem in staat tweestem-

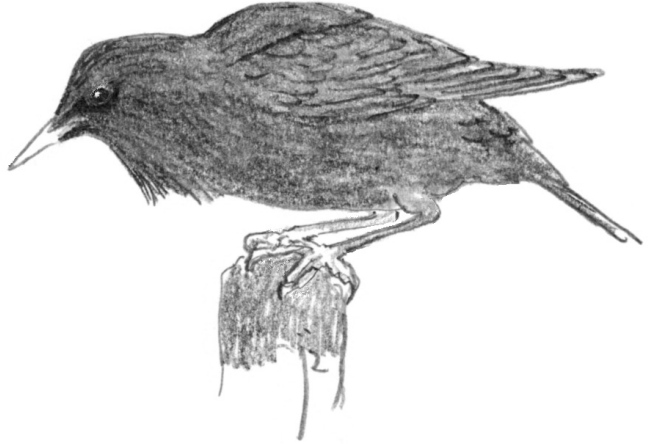
De Nederlandse vogelfamilies

Vanaf *het Vogeljaar* 64(2) publiceren wij de serie 'De Nederlandse Vogelfamilies' door Marcel Boer. In deze reeks worden telkens de meest opmerkelijke kenmerken en overeenkomsten van één of meer Nederlandse vogelfamilies beschreven.

In de loop der tijd zijn deze families systematisch besproken. In deze aflevering (17) worden vogelsoorten beschreven, waarvan er slechts één soort van de desbetreffende familie in Nederland voorkomt. Deze aflevering is in twee delen gesplitst. Het eerste deel van aflevering 17 stond in *het Vogeljaar* 68(2) (het vorige nummer). Deze aflevering is het tweede deel en is tevens de afsluiting van deze reeks.

Alle illustraties bij dit artikel zijn getekend door Jos Zwarts.

Spreeuw.

mig te zingen. Spreeuwen zingen aanhoudend en het hele jaar door, vooral bij mooi zonnig weer, maar ook wel tijdens mist of een fris regenbuitje.

Spreeuwen foerageren meestal in paren of in groepen, bij voorkeur op vochtige extensief beheerde graslanden waar in de toplaag van de bodem hoge dichtheden aanwezig zijn van wormen, emelten en insecten. In de winter eten ze ook zaden, vruchten en voedselafval. Ze roven soms ook voedsel van andere vogels, bijvoorbeeld wormen uit de snavel van een Grutto (dit verschijnsel wordt kleptoparasitisme genoemd, red.).

Vroeger waren Spreeuwen vooral kolonievogels van bossen bij open landbouwgebieden. Tegenwoordig is de Spreeuw een talrijke broedvogel van steden en dorpen.

Het aantal broedparen in Nederland is sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw met driekwart afgenomen en is nu min of meer stabiel. Geschat wordt 450.000-750.000 paren. Door de intensievere landbouw, verdroging van de bodem en het gebruik van pesticiden is veel minder dierlijk voedsel beschikbaar. Er is ook minder nestgelegenheid als gevolg van modern bouwen en er is meer predatie door toename van Sperwers.

Het plaatsen van nestkasten rond golfbanen en sportvelden zou positief uit kunnen pakken voor zowel Spreeuwen als voor de terreinen zelf, omdat Spreeuwen veel emelten bemachtigen die de grasmat aantasten.

Nederlandse Spreeuwen verzamelen zich in de nazomer in grote groepen in voedselrijke gebieden. Daar slapen ze gemeenschappelijk en trekken in de herfst merendeels weg in

zuidelijke richting tot circa 500 km. Noord- en Oost-Europese Spreeuwen trekken massaal naar de gematigde streken rond de Noordzee. Zij overwinteren in kleine tot zeer grote groepen in Nederland en Engeland en hebben gemeenschappelijke slaapplekken met soms meer dan honderdduizend vogels. Die slaapplekken liggen bij voorkeur in rietvelden, maar ook in stedelijke gebieden, omdat het daar warmer is. Het aantal overwinteraars bedraagt één tot drie miljoen.

Spreeuwen zoeken een partner met lange keelveren en dat is wederzijds. Die lange keelveren krijgen ze pas na een paar jaar en zijn een teken van overlevingssucces. Vooral tijdens het zingen pronken beide geslachten met hun keelveren.

Spreeuwen zijn hollenbroeders. Ze zijn afhankelijk van holtes in bomen, rotsen, gebouwen en nestkasten. Vaak wordt er gevochten met andere Spreeuwen of met Gierzwaluwen om een nestplaats. Er schijnen zelfs Spreeuwen te zijn geweest, die in de vachten van wandelende schapen hebben gebroed.

Het mannetje begint met het bouwen van een groot slordig nest met plantendelen en bloemen. Daarmee haalt hij ook roofmijten in huis, die het nageslacht beschermen tegen vogelmijt. Het vrouwtje bouwt na de paring het nest af. Zij bekleedt de kom met veren, mos en wol. Een spreeuwenpaar heeft per jaar doorgaans één, soms twee legfels, met vijf tot zeven lichtblauwe eieren. Beide ouders broeden en verzorgen de luidruchtige nestblijvers ook nog enige tijd na het uitvliegen. Het tweede broedsel in een nest hoeft niet altijd van hetzelfde paar te zijn, het kan ook van

een ander paar zijn. Spreeuwnesten worden meestal een smeerboel, want uitwerpselen worden niet verwijderd.

De Spreeuw is een sociale, synchroon broedende soort. Half mei verzamelen juvenielen van de eerste leg zich al in kleine zwermen. Voor een goed broedsucces mag de afstand van het nest naar het foerageergebied niet meer dan 500 m bedragen. Bij grotere afstanden is het energiegebruik te hoog en wordt er te weinig voedsel aangevoerd. Spreeuwenouders worden bij het voeren ook wel geholpen door eenjarige juveniele vrouwelijke vogels. Ook is wel waargenomen dat pas uitgevlogen Spreeuwen andere nesten binnendrongen om daar voedsel op te eisen zodat de jongen in het nest stierven. Bij verscheidene Afrikaanse spreeuwensoorten zijn helpers eerder regel dan uitzondering.

De Spreeuw is van oorsprong een Euro-Aziatische vogel, maar Spreeuwen waren bij veel mensen zo geliefd, dat emigranten ze over de hele wereld hebben meegenomen. Zo werden bijvoorbeeld in 1890 in het Central Park in New York zestig exemplaren losgelaten. De populatie die daardoor in de Verenigde Staten ontstond, is inmiddels uitgegroeid tot meer dan tweehonderd miljoen exemplaren. Uit opgravingen en uit oude kookboeken is

gebleken dat in de zestiende en zeventiende eeuw in Nederland overal spreeuwenpotten werden opgehangen. De jonge vogels werden voor het uitvliegen geoogst en gegeten volgens aloude recepten in de soep en andere gerechten.

Spreeuwen vliegen in herfst en winter in grote indrukwekkend zwenkende zwermen, hier verdichtend, daar verdunnend, wat een hallucinerend beeld oplevert. Dit verschijnsel hoort tot één van de meest spectaculaire natuurverschijnselen ter wereld. In die zwermen is de afstand tussen de vogels 0,5-1 m. Toch komen er wel botsingen voor en een hele massa Spreeuwen komt ook wel eens op de grond terecht. Soms is de laag wel meters dik. Na het weer opvliegen blijft dan een flink aantal vogels dood achter. Misschien is dat een verklaring voor de regelmatige vondsten van groepjes dode Spreeuwen in goede conditie.

Wielewalen *Oriolidae*

Wielewalen en vijgvogels zijn middelgrote zangvogels, die behoren tot de superfamilie van kraaiachtigen *Corvidae*. Vijgvogels komen voor in de bossen van Australië en Nieuw-Guinea. Wielewalen zijn ook ver- want aan bijeneters. Ze hebben een tropische

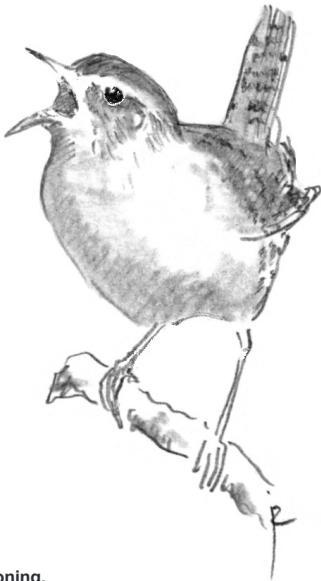

Wielewaal.

oorsprong, wat nog blijkt uit de felle kleuren en het gedrag. Onze Wielewaal komt voor in heel Europa, Noord-Afrika en westelijk Azië.

Wielewaal *Oriolus oriolus*

De Wielewaal is een schitterende lijstergrote zangvogel met rode snavel, zwarte vleugels en staart. Het mannetje is grotendeels geel gekleurd. Het vrouwtje en een juveniel hebben een groenbruine bovenzijde en een lichte fijn gestreepte onderzijde. De lengte is 24 cm. Wielewalen hebben een snelle, golvende vlucht en ze landen met een opwaartse boogvlucht. Ze hebben een schuwe leefwijze in het gebladerte, hoog in de bomen. Daardoor zijn ze gemakkelijker te horen dan te zien. Het geelzwarte verenkleed is van onderaf bekeken tegen de lichte hemel een uitstekende camouflage. Vanaf juni laten Wielewalen hun karakteristieke driedimensionale jodelende zang horen. Dat klinkt als: 'duu-deljoo'. Andere geluiden zijn rauw, een beetje gaaiachtig. Ook vrouwtjes zingen soms, maar zachter, hoger, korter en minder gevarieerd. Wielewalen eten rupsen, vlinders, insecten en larven. Soms eten ze ook wel bessen en zaden. Ze jagen ook wel biddend langs de bosrand en houden ook van kersen. Bij een regenbui gaan ze soms – net als paradijsvogels – met gespreide vleugels en de staart ondersteboven aan een tak hangen om zo een bad te nemen.

Winterkoning.

Wielewalen zijn talrijke broedvogels van Midden-, Oost- en Zuid-Europa (meer dan een miljoen paren). Ze komen voor in open hoge loofbossen, parklandschappen en populieren, bij voorkeur in de buurt van rivieren en meren.

In Nederland is de soort een algemene broedvogel (1.700-2.900 paar) en een schaarse doortrekker, vooral in het oosten.

Het aantal broedparen is de laatste decennia flink afgenomen, onder andere door het kapen van populierenbossen, maar de populatie lijkt zich nu te stabiliseren. Ze trekken in de winter weg naar tropisch Afrika.

Het komvormige wielewalennest wordt door het vrouwtje opgehangen tussen twee horizontale takken, meestal hoog in een boom, heel soms laag. Per seizoen is er één, af en toe twee legfels met drie tot vier lichtgekleurde eieren. Wielewalen doen ook aan mantelzorg; jongen van het voorgaande jaar helpen soms met broeden en voeden.

Winterkoningen *Troglodytidae*

Winterkoningen hebben wereldwijd een gigantisch verspreidingsgebied. Er zijn 29 ondersoorten, die vooral op eilanden voorkomen. De totale wereldpopulatie wordt geschat op veertig miljoen.

De gewone Winterkoning komt voor in West-Europa, Noord-Afrika, Azië, Japan en Noord-Amerika. Dat is de Winterkoning *Troglodytes troglodytes*.

Het is een klein gedrongen, dwarsgebandeerd bruin zangvogeltje met een witte oogstreep. De staart is meestal opgewipt. Het verenkleed van de geslachten is gelijk. De onderzijde van juvenielen is gewolkt, net als bij alle kleine lijsters. De lengte is 9 cm.

De Winterkoning scharrelt als een muis over de grond. Zij vliegen met een rechtlijnige snorrende vlucht over korte afstanden. Ze zijn hyperactief en verplaatsen zich voortdurend. Het contactgeluid is een scherp 'tit-tit', het alarmgeluid: 'tserr'. De zang is luid en welluidend met hoge tonen en trillers. Een Winterkoning zingt het hele jaar door en kan alleen al door het zingen per dag een kwart aan lichaamsgewicht verliezen. Hij zingt net als een Merel ook zachtjes 'binnensbeks'. Het voedsel bestaat vooral uit spinnetjes, kleine insecten en hun eitjes. Soms eten zij ook bessen en zaden.

De Winterkoning is een talrijke broedvogel (400.000-600.000 broedparen) van diverse biotopen met lage ondergroei. Het aantal is

sinds de eeuwwisseling min of meer stabiel. Net als de IJsvogel doet de Winterkoning zijn naam weinig eer aan. In strenge winters sterft 50%, plaatselijk 100%. Dat komt niet door de kou maar door gebrek aan voedsel. Winterkoningen slapen in de winter wel samen met soortgenoten of gezamenlijk met andere kleine vogels om warmteverlies te beperken. In een nestkast zijn wel eens vijftig exemplaren aangetroffen en op een schuurzoldertje bijna honderd. De Winterkoning is deels standvogel, maar er komen hier ook doortrekkers en overwinteraars (één tot twee miljoen) uit Noord-Europa. Er is vooral veel trek bij strenge kou. Na een paar strenge winters keren de kansen voor reproductie ten gunste van de wegtrekkers ten opzichte van de standvogels. Het al of niet wegtrekken is waarschijnlijk meer afhankelijk van de populatiedichtheid dan van erfelijkheid.

Het mannetje bouwt meerdere bolvormige nesten in elk type holte, vooral in klimop, struiken, houtstapels en onder overkappingen. Zodra het mannetje een vrouwtje heeft verleid, gaat zij het nest stofferen, eieren leggen en broeden. Het mannetje gaat daarna op jacht naar een volgend vrouwtje. Sommige mannetjes hebben wel vier vrouwtjes. Per seizoen zijn er twee broedsels met vijf tot acht, witte soms licht gespikkelde eitjes. Soms liggen er ook eieren van twee vrouwtjes in één nest met circa vijftien eitjes. De jongen worden door beide ouders verzorgd. Polygame mannetjes hebben meestal broedsels die op verschillende tijden uitkomen. Het mannetje helpt meestal het jongste broedsel eerst, daarna pas de andere.

In 2003 is in Limburg een Winterkoning om het leven gekomen, die verstrikt raakte in de spandraad van een web van de Viervlekwielspinner.

De Winterkoning

Bekend is het sprookje hoe de Winterkoning aan zijn naam komt. De vogels wilden net als de dieren een koning kiezen. De vogel die het hoogst kon vliegen, mocht zich koning van de vogels noemen. Bij de wedstrijd had de Winterkoning zich verstopt in de rugveren van de arend (in een andere versie de Ooievaar). Toen deze niet meer hoger kon, steeg de Winterkoning pas op. De andere vogels vonden dat het niet helemaal eerlijk was gegaan en zo mocht de Winterkoning zich alleen in de winter koning van de vogels noemen.

Waterspreeuwen *Cinclidae*

Waterspreeuwen zijn geen spreeuwen, maar zangvogels die voorkomen bij stromend water. Het verspreidingsgebied is beperkt tot bergachtige gebieden in Groot-Brittannië, Scandinavië, Midden- en Zuid-Europa, Noord-Afrika en delen van Azië en er zijn veertien ondersoorten, zoals de Roodbuikwaterspreeuw *Cinclus cinclus aquaticus* en de Zwartbuikwaterspreeuw *Cinclus cinclus cinclus*, die beide in Midden- en Zuid-Europa voorkomen.

Waterspreeuw *Cinclus cinclus*

De Waterspreeuw is een vogel met 'winterkoningpostuur', maar wel tweemaal zo groot en met korte wipstaart. De Waterspreeuw heeft een paarsbruin verenkleed met witte keel en bef.

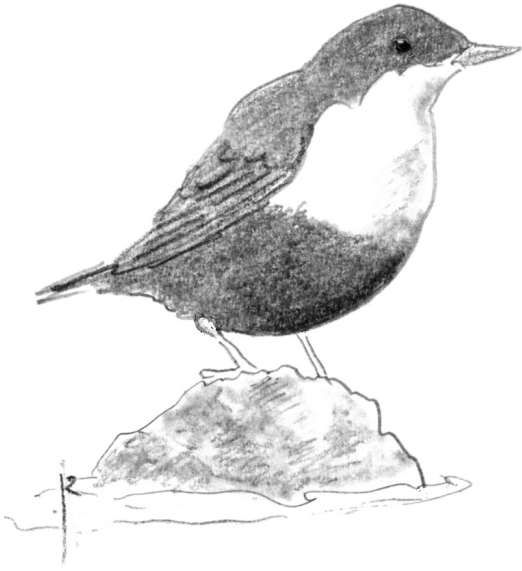
Er zijn twee ondersoorten: met een bruinzwarte buik in Noord-Europa en met een roodbruine buik in Engeland, Ierland en Midden-Europa.

De geslachten zijn gelijk getekend. Een juveniele Waterspreeuw is aan de bovenzijde donkergrijs, aan de onderzijde lichtgrijs gevlekt. De vlucht is rechtlijnig en snorrend. Een Waterspreeuw vliegt laag over het water en maakt zittend op een boven het water uitstekende plaats knikkende bewegingen, knipoogt en wipt voortdurend met zijn staart. Plonst dan plotseling in het water en loopt onder water of zwemt met opgevoelde vleugels verder. De Waterspreeuw heeft een doorzichtig ooglid, dat als duikbril dient. De lengte is 18 cm.

De roep is een kort 'dzzit'. De zang is 'roestig' en 'winterkoningachtig'. Beide geslachten zingen het hele jaar door.

De Waterspreeuw jaagt onder water op zoetwaterkreeftjes, insecten, larven, slakjes en soms op kleine visjes. Hij zwemt daarbij op het water, terwijl hij steeds even onder water kijkt. Zijn ogen zijn in staat de breking van het licht door het water te corrigeren. Ziet hij een prooi, dan duikt hij en zwemt met krachtige vleugelslagen onder water. Zijn botten zijn massief net als bij Aalscholvers wat het duiken vergemakkelijkt. Hij heeft wel een grote vetklier, die de Aalscholver weer niet heeft en waardoor hij beschermd wordt door een film van luchtbelletjes die zich hechten aan zijn vette verenpak. Hij kan ook zijn neusgaten onder water afsluiten.

De Waterspreeuw is een vogel van zuurstofrijk snelstromend ondiep water en

Waterspreeuw.

watervallen met harde bodem in bosrijke bergomgeving tot 2.000 m hoog, bij voorkeur met boven water uitstekende rotsen en takken. In Nederland is de soort een zeldzame en onregelmatige broedvogel sinds 2013.

In 2020 zijn er maar liefst drie succesvolle broedgevallen van 'roodbuiken' in Zuid-Limburg waargenomen. Ook in het Deelerwoud op de Veluwe is in mei 2020 een vliegvlugge Waterspreeuw gemeld.

Het hele jaar door, vooral in de winter, zijn op enkele plaatsen in Nederland één of twee Waterspreeuwen waar te nemen. Deze zijn afkomstig uit Scandinavië en Midden-Europa. In heel Nederland zijn het er in totaal enkele tientallen.

Bekende plaatsen zijn de betonnen beek in de Amsterdamse Waterleidingduinen waar je 'zwartbuiken' kunt aantreffen en enkele schone beken in het oosten van het land en in Limburg waar 'roodbuiken' te zien zijn. Waterspreeuwen zijn gevoelig voor waterverontreiniging en recreatie.

IJsvogels *Alcedinidae*

IJsvogels zijn kleine tot middelgrote, snel vliegende vogels met een relatief grote kop en een lange dolksnavel, een korte hals en kleine poten. De meeste van de 92 wereldwijd

voorkomende ijsvogelsoorten leven aan het water en vangen met stootduiken vooral vis. Niet alle ijsvogels vangen vis. De Smyrna-ijsvogel in het Midden-Oosten eet ook insecten, knaagdieren, slangen en kikkers. De Senegal-ijsvogel eet zelfs helemaal geen vis, maar uitsluitend sprinkhanen, schorpioenen, kleine vogels en zoogdieren. Onze IJsvogel komt in vrijwel geheel Europa voor met uitzondering van, jawel: IJsland.

IJsvogel *Alcedo atthis*

Een IJsvogel is een kleine schitterend mooie vogel met glanzende felgekleurde blauwgroene bovendelen en warm roodbruine onderdelen. De lengte is 16 cm. Een IJsvogel heeft een grote kop, en een gedrongen lichaam, korte vleugels en staart en kleine rode poten. Ze vliegen met een pijlsnelle rechtlijnige snorrende vlucht (blauwe flits) laag over het water, onderbroken door korte glijperiodes. Vaak roepend tijdens de vlucht. De geslachten zijn gelijk, maar het vrouwtje heeft een rode ondersnavel en het mannetje een zwarte. Een IJsvogel maakt zich vooral tijdens vlucht kenbaar door een kenmerkend herhaald 'tsie-tsie'.

Een IJsvogel foerageert meestal door middel van 'standjacht' vanaf een tak boven het water. Ze duiken omlaag en 'stootduiken' vervolgens op insecten of kleine visjes. Een IJsvogel mept een gevangen vis zolang tegen een tak dat deze verdoofd raakt en zodanig gemanoeuvreed kan worden dat de kop eerst ingeslikt kan worden. Een IJsvogel bidt soms, alvorens te duiken. Bij het duiken sluiten IJsvogels hun ogen vlak voordat ze het water raken.

De IJsvogel is een schaarse broed- en standvogel van streken met stromende wateren, maar ook van heldere visrijke stilstaande wateren. In de buurt moeten leemrijke steile wanden of kunstwanden aanwezig zijn voor nestgelegenheid. In de winter foerageren ze ook langs zout water. Het aantal broedparen is sterk schommelend van 400 tot 1.200, afhankelijk van de wintersterfte. In 2018 was er een grote sterfte door slechts een paar weken vorst. In ons land is er een schaars aantal (door)trekkers en overwintenaars (1.500-4.000) die afkomstig zijn uit het noorden (er zijn ringvangsten uit bijvoorbeeld Polen en Duitsland, red.). Na een paar strenge winters keren de kansen voor reproductie ten gunste van de wegtrekkers ten opzichte van de standvogels.

De IJsvogel broedt meest in steile oevers boven stromend water, maar ook wel in boomkluiten, steengroeven en aardwallen op enige afstand van water. Tijdens de balts zijn snelle achtereenvolgende te zien. De partners graven samen een 30-100 cm, enigszins oplopende tunnel met aan het eind een nestkamer van tien bij dertien centimeter. Ze gebruiken geen nestmateriaal, maar het nest wordt soms bekleed met uitgebraakte visgraten. Per seizoen zijn er twee tot drie legsels met zes à zeven witte eieren. Beide partners broeden en verzorgen de jongen. De broedtijd is drie tot vier weken.

Door ruilverkaveling en dergelijke zijn veel beken verloren gegaan. Met het herstel van heuvellandbeken (Limburg), sprengbeken (kunstmatige) en laaglandbeken (pleistocene zandgronden) en kunstmatige nestwanden met gangen is de broedgelegenheid de laatste tien jaar uitgebreid. De werkgroep IJsvogels onderhoudt op tachtig locaties circa 140 ijsvogelwanden. Er zijn diverse interacties met oeverzwaluwwallen. Wanneer hier een IJsvogel gaat broeden, trekken de Oeverzwaluwen weg en omgekeerd, maar er zijn ook locaties waar ze broederlijk naast elkaar broeden.

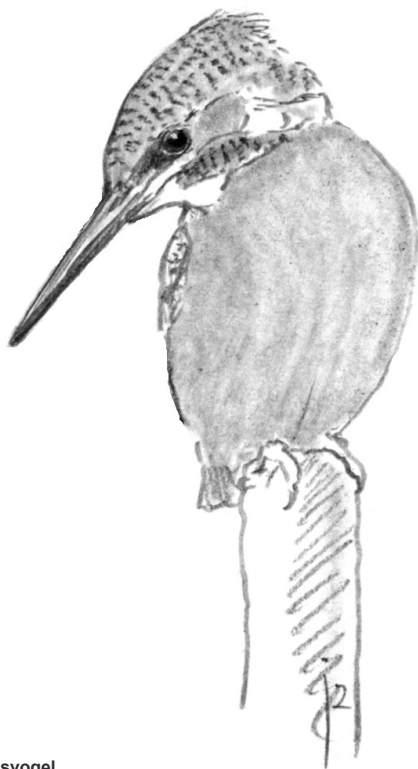
In de grote Vebowand, een betonnen kunstwand voor Oeverzwaluwen bij Bunschoten, worden tegenwoordig elk najaar de nestgaten voor de Oeverzwaluwen afgesloten met doppen. Deze worden pas half maart verwijderd om te voorkomen dat IJsvogels – die al in februari gaan broeden – de gaten in beslag zouden nemen.

Deze maatregel leidde aanvankelijk tot toename van het aantal broedparen, maar dat effect werd echter later door de strenge winters van 2012, 2013 en 2018 tenietgedaan.

Net als de Winterkoning doet de IJsvogel zijn naam weinig eer aan. Bij langdurig ijs leggen ze massaal het loodje. Niet van de kou maar door voedselgebrek.

IJsvogels speelden ook een prominente rol in de Griekse mythologie, zoals in het beroemde verhaal over Alcyone en Ceyx. Als Ceyx verdronken aanspoelt, verandert zij in een IJsvogel.

Volgens een Franse legende was de IJsvogel oorspronkelijk grijs. Nadat hij de Ark van Noach verlaten had en vanwege een storm hoger moest vliegen werd zijn buik rood van de ondergaande zon en zijn rug blauw van de hemel.

IJsvogel.

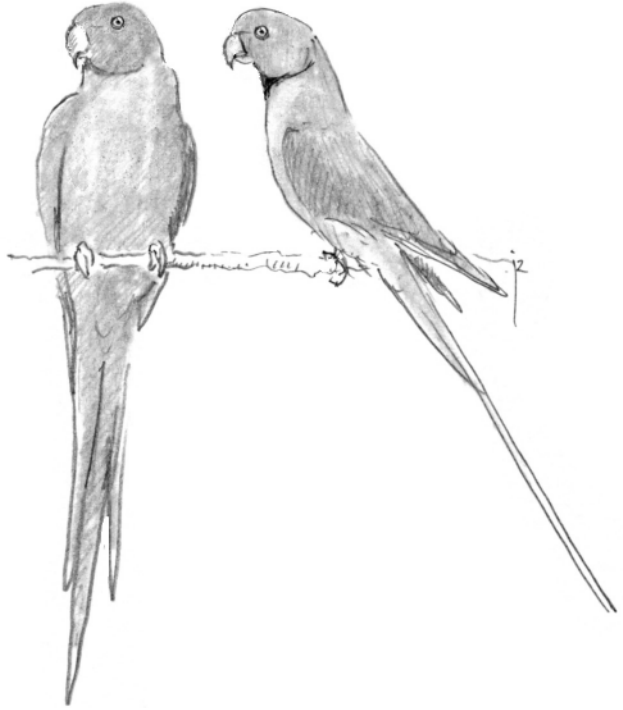
Papegaaien *Psittacidae*

Papegaaien zijn vogels van tropische en subtropische gebieden in Afrika, Amerika, Azië, Australië en Nieuw-Zeeland. In Europa zijn het exoten. De Halsbandparkiet is een papegaaiachtige *Psittaciformes* oorspronkelijk afkomstig uit tropisch Afrika en Zuid-Azië ten noorden van evenaar. Er zijn vier ondersoorten. Ontsnapte en losgelaten exemplaren voelen zich inmiddels thuis in 35 landen, vooral in stedelijke gebieden op bijna alle continenten, ook in Nederland. Behalve de Halsbandparkiet worden hier en daar in Nederland ook Monnikskapparkieten en Grote Alexanderparkieten waargenomen. In het Oosterpark in Amsterdam worden al meer dan 145 Grote Alexanderparkieten (50-62 cm) geteld. Inmiddels vliegen er in Nederland 37 verschillende papegaaiachtigen rond waarvan de Halsbandparkiet verreweg de meest voorkomende is.

Halsbandparkiet *Psittacula krameri*

De Halsbandparkiet is een grote, knalgroene

Halsbandparkieten.

parkiet met een rode snavel. Een volwassen mannetje heeft een zwarte keel en een roze nekband. Een Halsbandparkiet vliegt met een snelle, hoge vlucht. De lengte is 40 cm.

Halsbandparkieten zijn zeer luidruchtig. Ze krijzen voortdurend naar elkaar, ook tijdens de vlucht.

Ze eten plantaardig voedsel zoals knoppen, scheuten, vruchten en zaden en voor een klein deel insecten, maar ze foerageren ook op voedertafels. Halsbandparkieten kunnen veel schade aan de fruitteelt veroorzaken.

In Nederland komt de soort vooral voor in parken en bossen met oudere bomen en in stedelijke gebieden. Het eerste broedgeval was in 1968. Inmiddels zijn er 2.000-2.300 broedparen, met in de winter 12.000 exemplaren op gemeenschappelijke slaapplekken. Op de grootste slaapplek – bij de Hofvijver in Den Haag – worden duizenden vogels geteld. Ook in Amsterdam zijn er drukbezochte slaapplekken.

Halsbandparkieten breiden hun leefgebied nog steeds uit en de aantallen nemen nog steeds toe. In strenge winters wordt de populatiegroei afgezwakt.

Halsbandparkieten zijn monogaam. Ze nestelen solitair of in kleine kolonies in hollen,

maar maken zelden zelf nestgaten. Ze kraken of gebruiken nesthollen van spechten en Boomklevers en knagen de hollen indien nodig zelf verder uit. Ze broeden ook in kieren van gebouwen en nestkasten. Ze zijn zelfs in staat de opening van betonnen gierzwaluwen-nestkasten te vergroten.

Halsbandparkieten leggen al in februari of maart vier tot zes witte eieren, die door het vrouwtje in drie weken worden uitgebroed. De jongen worden gevoerd met door beide ouders opgebraakt voedsel. De jongen verlaten na zes weken het nest en worden daarna nog twee weken gevoerd.

Er wordt wel verondersteld dat Halsbandparkieten met het kraken van nestlocaties vleermuizen, spechten, Boomklevers en Gierzwaluwen zouden verdringen.

Kraanvogels *Gruidae*

Kraanvogels zijn een familie van de orde van kraanvogelachtigen, met wereldwijd vijftien soorten. Het zijn grote majestueuze landvogels die statig rondstappen. Ze hebben een lange hals, lange poten en een middellange dolkachtige snavel. Kenmerkend zijn de verlengde en vergrote tertials (binnenste handpennen) die als een brede afhangende staart

over de echte staart hangen. Ze vliegen met gestrekte hals. De vleugels zijn lang en breed. Daarmee kunnen ze uitstekend zweefvliegen. Tijdens de trek vliegen ze in V-formatie of linie met langzame vleugelslag met veel glijpauzes, af en toe onderbroken door cirkelen op thermiek. Ze maken dan trompetachtige geluiden die ver te horen zijn. Mannetjes en vrouwtjes hebben eenzelfde uiterlijk maar de mannetjes zijn wel iets groter. Kraanvogels zijn bij het grote publiek bekend vanwege hun prachtige dansen tijdens de balts, waarbij de tertials omhoog worden gehouden en er luid wordt getrompetterd.

Ze komen wereldwijd voor in alle gebieden behalve in Antarctica en Zuid-Amerika. Zo zijn er zwarte, grijze en witte kraanvogels. De Trompetkraanvogel *Grus americana*, die voorkomt in het noorden van de Verenigde Staten, eet in de herfst veenbessen, vandaar dat die cranberries worden genoemd. De meeste kraanvogels zijn trekvogels behalve in warme landen. In Nederland komt alleen de Europese Kraanvogel voor. Vooral als doortrekker maar de laatste jaren ook als broedvogel.

Kraanvogel *Grus grus*

De Europese Kraanvogel is 110-120 cm groot, heeft een overwegend blauwgrijs verenkleed, donkere kop, hals, staart en poten, witte wangen en naakte rode kruin. De Jufferkraanvogel *Grus virgo* die broedvogel is van Turkije, Marokko en Oost-Europa, is in West-Europa een dwaalgast. Deze soort is veel kleiner en heeft een witte pluim achter het oog en een lichte aflopende staart.

De geluiden van een Kraanvogel zijn een schel nasaal trompetachtig 'kroeh' en verschillende rustige 'krrr'-geluiden.

Kraanvogels zijn echte alleseters. Ze eten oogstresten van granen, aardappelen en bieten, vruchten, zaden, wormen, libellen, slakken, kevers, muizen, slangen en hagedissen. De Kraanvogel is een broedvogel van (half) open moeras en veengebieden in Noord-, West-, Midden- en Zuidoost-Europa tot diep in Midden- en Oost-Azië. Kraanvogels uit de broedgebieden van Scandinavië en Noord-Rusland trekken in oktober en november met tienduizenden in lange slierten in linie of V-formatie richting Spanje. Ze maken veel gebruik van thermiek. Onderweg, maar vooral bij het landen en opstijgen, roepen ze vaak. Ze maken ook tussenstops, zoals op het eiland Rügen in Noordoost-Duitsland en

Kraanvogel.

in de veengebieden rond Diepholz, waar ze foerageren op oogstresten van maïs, aardappelen en bieten. 's Avonds vliegen ze massaal naar veilige slaapplekken op eilanden en meren in de omgeving. Zodra de vorst invalt vliegen ze door naar Lac du Der-Chantecoq ten zuiden van Reims. Zodra daar het voedsel begint op te raken, trekken ze verder en overwinteren in de Extremadura in Spanje, Alentejo in Portugal en Noord-Afrika waar ze hoofdzakelijk foerageren op rijstvelden. In februari en maart trekken ze terug naar hun broedgebieden in het noorden.

In Nederland trekken Kraanvogels door van oktober tot december en van februari tot april, hoofdzakelijk in het oosten.

Het eerste broedgeval in Nederland na eeuwen van afwezigheid was in 2011. In 2014 waren dat al acht paar en in 2018 was het aantal toegenomen tot 32 paar. De broedlocaties liggen hoofdzakelijk in de hoogvenen en heidevelden van het Fochteloërveen, Dwingelderveld en Engbertsdijkerven.

In Nederland is ruimte voor honderd tot tweehonderd paar. Onder andere worden broedparen de komende jaren verwacht in de Grote en Deurnse Peel. Kraanvogels slapen en

broeden in het hoogveen en foerageren in het landbouwgebied eromheen. Jaarlijks trekken 2.000-10.000 exemplaren door Nederlandse en 50-100 exemplaren overwinteren hier. Kraanvogels zijn plaatstrouw aan zowel broed-, pleister- als overwinteringsplaats. De balts in het voorjaar bestaat uit het spectaculaire dansen van enkele of honderden vogels waaronder veel jongvolwassenen. De vogels lopen rond met gestrekte hals en gespreide vleugels, springen omhoog met flapperende vleugels, buigen en pikken dingen van de grond die ze omhoogwerpen, staan plotseling stokstil in opgerichte houding en schudden daarna hun veren.

Een Kraanvogel die plots plat op de grond gaat liggen, toont zich waarschijnlijk onderdanig om conflicten te vermijden. Bij plotse schrik voor een Vos of Ree strekken ze de vleugels. Kraanvogels zijn zeer schuw en waakzaam.

Paren zijn monogaam en er zijn vogels met al dertig jaar dezelfde partner. Het grote nest wordt door beide partners gebouwd door het

zijdelings opbouwen door de zittende vogel en bestaat uit een lage hoop los plantenmateriaal. De hoeveelheid materiaal kan sterk verschillen en op droge plaatsen vrijwel ontbreken. Per seizoen is er één legsel, met meestal één à twee lichtgekleurde eieren met donkere stippen en langwerpige vlekken. Beide partners broeden. De broedduur is dertig dagen en er is meestal maar één jong. De donzige jongen zijn nestvlinders, die na één of enkele dagen het nest verlaten en met de ouders meelopen. Ze worden in het begin met kleine beetjes gevoerd. Na zes weken verwerven ze een volledig verenkleed. De jongen zijn na tien weken onafhankelijk maar blijven tot het volgende voorjaar in familieverband bij elkaar.

Het broedsucces in Nederland is met 0,25 kuikens per nest erg laag. Vooral de recreatiedruk is hoog en Kraanvogels hebben absolute rust nodig.

Kraanvogels worden vaak afgebeeld als symbool voor een lang leven.

■ M.M.A. Boer, Sternstraat 43, 1531 VM Wormer, e-mail: mmaboer@gmail.com.acorr

NU VERSCHENEN:
Een bundel
boeiende verhalen
uit *het Vogeljaar* in
'n nieuw jasje!

Wat maakt vogels zo interessant?

In de periode 2014-'15 verschenen in *het Vogeljaar* zes afleveringen van de serie 'Wat maakt vogels zo interessant?', geschreven door Marcel Boer. In die artikelen beschreef de auteur bijzondere aspecten van de evolutie en afstamming van vogels, de belangrijkste uiterlijke kenmerken, de zintuigen, vogelgeluiden en de vogeltrek. Zie *het Vogeljaar* 62(2-4) en 63(1-2 en 4).

De reeks geeft antwoorden op vele vragen, zoals: 'Hoe zijn vogels ontstaan?' 'Hoe vliegt een vogel?' 'Waarom zijn er zoveel soorten?' 'Wat eten vogels?' 'Kunnen vogels ruiken?' 'Waarom zingen vogels?' 'Hebben vogels emoties en zelfbewustzijn?' etc. Onlangs heeft Marcel Boer die verhalen geactualiseerd voor de uitgave in boekvorm. Het boek is nu verkrijgbaar bij de boekhandel. De nieuwe uitgave is – net als de serie in *het Vogeljaar* – rijk geïllustreerd met tekeningen van Jos Zwarts. De uitgave is verzorgd door de KNNV Uitgeverij in samenwerking met Vogelbescherming en *het Vogeljaar*.

Boer, M.M.A. (2020): Wat maakt vogels zo interessant? - De bijzondere leefwijze van vogels. Illustraties Jos Zwarts. 14 x 21,5 cm, 176 bladzijden. Paperback, Full colour. ISBN 978 90 501 175 00. KNNV Uitgeverij, Zeist. Prijs: €17,50.